

Globaalietiiikka rauhan- kasvatuksen lähtökohtana

Reijo E. Heinonen

Syyskuun 2001 terroriitistain jälkeen kysytään Sentistä perusteellisimmin, mitä turvallisuus on ja mihin sen tulisi perustua. Perinteiset käsityksemme siitä, mikä takaa turvallisuuden, ovat muuttumassa. Maailman johtava sotilasvalta on pystynyt asevarustelun keinoin ja huipputeknologian avulla luomaan kuvan, että se pystyy puolustautumaan massiivisia sotilaallisia hyökkäyksiä vastaan ja uhkaamaan niillä. Nyt tilanne on sikäli uusi, että se ei pystynyt varoituksista huolimatta torjumaan pienen fanaattisen joukon itsemurhaiskuja, jotka oli suunnattu maailmantalouden sekä sotilaallisen ja poliittisen johdon keskuksiin. Yksi johtopäätös tästä olisi se, että sotilaallisen puolustuksen varaan rakentunut turvallisuus on pettävä ja sen merkitys tultaneen jatkossa arvioimaan uudelleen.

Toiseksi näyttää siltä, että siviilipuolustus ja siihen kuuluva siviilikriisien hallinta on nousemassa entistä tärkeämpään asemaan. Kolmanneksi siviilikriisien hallintaa koskevassa tutkimuksessa aiemmin korostettujen taloudellisten näkökohtien rinnalle olisi korotettava kulttuuriset, erityisesti uskontoihin ja eettisiin järjestelmiin liittyvät kysymykset. Uskonnollisten motiivien väärinkäyttö terroristien koulutuksessa ja operaatioissa viittaa henkisen kulttuurin ja psykologian alueille, joita länsimainen maallistunut yhteiskunta vain hyvin vähän tuntee tai on edes kiinnostunut niistä.

Kulttuurikriisien taustalla on kuitenkin joukko arvovalintoja ja eettisiä ratkaisuja, joista toiminta kriisitilanteissa riippuu. Moraalin ja uskonnon läheisestä yhteydestä muistutti viimeksi Georg Henrik von Wright Helsingin Sanomien loka-kuun viikkoliitteessä. Rauhankasvatuksessa olemme uuden tilanteen edessä, missä ihmiskuntaa

yhdistäviä tekijöitä ei enää kannata etsiä yksinomaan taloudellisten näkökohtien piiristä. Mitä nämä ihmiskuntaa yhdistävät ihmisen arvot voisivat olla?

Vastataksemme tähän on syytä palata hetkeksi lähihistoriamme kehitysstrategioihin. Jaan ne karkeasti neljään kehitysvaiheeseen. 1970-luvulla panostettiin *uuden kansainvälisen taloudellisen järjestelmän* luomiseen. Uskottiin, että talous määrää viime kädessä kehitystä ja vain se voi luoda oikeudenmukaisuutta maailmaan. Kehitettyä järjestelmää, UKTJ (uusi kansainvälinen taloudellinen järjestys) ei kuitenkaan koskaan otettu laajempaan käyttöön.

Gro Harlem Brundtlandin komitean käyttöön ottamasta käsitteestä *kestävä kehitys* tuli 1980-luvun iskusana, jonka nimeen vieläkin vannotaan. Tulevaisuudentekijöiden piiristä on kuitenkin kriittisesti kysytty, mihin kestävyys perustuu ja onko mielekästä käyttää taloudelliseen kasvuun viittaavaa käsitettä ”kehitys”. Rion ympäristökokouksessa 1992 tätä kritiikkiä jatkettiin ja todettiin, että kestävä kehityksen malli rakentuu edelleen liiaksi talouden ylivallan korostukselle.

Kansalaisjärjestöt siirsivät keskustelun painopistettä kokonaisvaltaisemmin jokaista ihmistä koskevalle etiikan alueelle. Niinpä Intian NGO-ryhmä toisti Gandhin yksinkertaista, eettisesti vetoavaa lausetta: ”*Meillä on maailmassa varoja jokaisen ihmisen tarpeiden tyydyttämiseksi, mutta meillä ei ole varaa kenenkään ahneudelle.*” (*We have for everyones need but not for anyones greed*)”.

Keskustelusta vedettiin UNESCO:ssa johtopäätökset ja ryhdyttiin korostamaan kulttuurisesti kestä-

vän kehityksen välttämättömyyttä (Our creative diversity 1995). Se Painotti 1990-luvulla kulttuuristen tekijöiden osuutta oikeudenmukaisuuteen ja yhteisvastuuseen pyrittäessä. Mikäli kansojen ja niiden kulttuurien perusarvoja, jotka usein on ilmaistu pyhissä kirjoituksissa, loukataan, taloudellisellakaan yhteistyöllä ei saavuteta toivottuja tuloksia. Aiempaa tärkeämmäksi onkin muodostunut uskontojen ja eettisten järjestelmien vuosisatojen kuluessa kehittyneiden perusarvojen huomioiminen kansainvälisessä yhteistoiminnassa. Kestävän kulttuurikehityksen edellytykseksi onkin muodostumassa poliittisten ja taloudellisten ratkaisujen eettinen ja kulttuurinen oikeutus.

Voisimme ajatella, että 2010-luvusta tulisi *eettisesti ja uskonnollisesti kestävä kehitys* painottava vuosikymmen. Merkkejä tähän on löydettävissä viime vuosien tapahtumista. Terroritekojen perustelujen liittyminen uskonnolliseen retoriikkaan (ks. bin Ladenin nauhoitettu julistus pyhästä sodasta USA:ta vastaan TV:ssä 7.10.2001) kohdistaa mielenkiinnon uudella tavoin eettiseen ja uskonnolliseen argumentointiin. Tätä taustaa vastaan kehityksen mittaaminen bruttokansantuotteella tai sosiaalisen kehityksen indeksillä vaikuttaa yksipuoliselta, joskus jopa harhaanjohtavalta.

Eettisesti kestävä kehityksen toteutumisen tiellä kenties suurin ongelma on kasvava kuilu maailman rikkaiden ja köyhien välillä. Perusongelma on siinä, että me emme tiedosta tätä eettiseksi ongelmaksi. Franklin Roosevelt totesi vuonna 1937, ettei kehitystä tule mitata sillä, kuinka paljon olemme lisänneet niiden hyvinvointia, joilla jo nyt on paljon, vaan sillä, miten paljon olemme auttaneet niitä, joilla ei ole mitään.

Globalisaatio kärjistää epätasa-arvoista kilpailua teollisuusmaiden ja 2/3 maailman välillä. Se saa meidät unohtamaan Rooman klubin varoituksen 1970-luvulta: rajallisessa järjestelmässä rajaton kasvu ei ole mahdollinen. Tänäpäin voimme tähän kuitenkin lisätä edellä sanotun perusteella: rajaton kasvu ei ole mahdollinen rajallisessa järjestelmässä maailmassamme kuin yhteen suuntaan: ihmisen sisäisyyteen. Tätä ulottuvuutta kar-

Professori Reijo E. Heinonen on joulukuussa 20 vuotta täyttäneen Rauhankasvatusinstituutin puheenjohtaja. Ennen nimenvaihdosta instituutti kantoi pasifistina tunnetun entisen puolustusministerin, opetusneuvos Yrjö Kallisen nimeä. Pikkuruinen instituutti keskittyy lähinnä auttamaan opettajia kasvatuksessa kansainväliseen vastuuseen ja väkivallattomuuteen sekä tarjoamaan vastaavia aikuiskasvatuksen väyliä.

toittamaan ja uutta eettistä tietoisuutta luomaan tarvitsemme kansoja ja kulttuureja yhdistävät arvot, globaalin etiikan.

Mitä globaalilla etiikalla tarkoitetaan?

Gloaali etiikka-käsitettä käytetään nykyisessä keskustelussa lähinnä kahdessa merkityksessä. Yhtäällä sillä tarkoitetaan kulttuureille ja uskonnoille yhteisiä syväarvoja, consensus gentium. Toisaalta se merkitsee niiden arvojen tulkintaan liittyvää prosessia. Uskonnot ja eettiset järjestelmät toimivat moraalien maailmassa arvomuistina. Kuten historiankirjoitus säilyttää kuvan menneisyydestä ja arvioi sitä, uskonnot säilyttävät ihmiskunnan elämässä tärkeiksi ja rakentaviksi koetut arvot pyhissä teksteissään ja perimätiedossaan.

Uskontojen menettäessä merkitystään myös niiden tallentamat moraaliset näkökulmat ja arvo- lähtökohdat menettävät merkitystään. Samalla syntyy tilanne, jossa yhteiskunta ei enää pysty

Läpi historian ruudinkatkuisen verhon etsimme tietä siihen arvojen maailmaan, joka yhdistää ihmiset vastuuseen toisistaan ohi ulkoisten eroavaisuuksien.

erottamaan, milloin oppeja ja normeja käytetään väärin, so. välineellistetään niiden lähtökohdille vieraiden tarkoituserien käyttöön. Näin tapahtuu usein sota- ja kriisitilanteissa.

Globaalietiikka-prosessissa tarkastelemme, miten keskeisiin arvoihin ja normeihin, esim. kultaiseen sääntöön on eri uskonnoissa vedottu. Mitä merkitystä on sillä, lausutaanko kultainen sääntö positiivisessa muodossa? ”Mitä tahdot tehtävän itsellesi, tee sinä sitä toisille”, tai lausutaanko se negatiivisessa muodossa? ”Mitä et tahdo tehtävän itsellesi, sitä älä sinä tee kenellekään toiselle”. Tämän säännön erilaisten käyttötapojen ja muotoilujen pohjalla on kuitenkin yksi yhteinen sitovan vastavuoroisuuden periaate, moraalinen lähtökohta.

Myös viime päivinä usein esillä ollut muslimien käyttämä käsite jihad, joka usein väärin käännetään pyhäksi sodaksi, on löydettävissä uskontoja ja kulttuureja yhdistävä ydin. Nk. suuri jihad, jota on pidettävä Muhammedin ensisijaisena sanan käyttötapana, tarkoittaa *sydämen kilvoittelua pahaan vastaan omassa itsessä*. Tässä katsannossa kilvoittelu esiintyy kaikissa suurissa maailmanuskonnoissa. Käsitteen välineellistymisen poliittisten tarkoituserien palvelukseen yleistyi Islamissa jo sen suurten valloitusotien aikana keskiajalla. Läpi historian ruudinkatkuisen verhon etsimme tietä siihen arvojen maailmaan, joka yhdistää ihmiset vastuuseen toisistaan ohi ulkoisten eroavaisuuksien.

Kun yhteinen pohja on löytynyt, huomataan, miten paljon kullakin uskonnolla ja kulttuurilla on toisilleen annettavaa. Ne eivät ole vuorovai-
kutuksessa vain siksi, että niillä on paljon yhteistä, vaan myös siksi, että ne voivat täydentää

toisiaan. Ne opettavat toisilleen henkisiä asioita, joita toinen on huomannut ja toinen laiminlyönyt tutkia. Käsitykseni mukaan globaali-etiikka -prosessin tavoitteena on uskontojen ja kulttuurien komplementaarinen vuorovaikutus, jossa muslimista tulee parempi muslimi ja kristitystä parempi kristitty.

Eettisen näkökulman löytäminen rauhanpedagogiikassa

Miten rauhanpedagogiikassa voitaisiin toteuttaa kasvatusta universaaleihin, ihmiskuntaa yhdistäviin arvoihin? Hans Küngin ajatus siitä, ettei maailmanrauhaa ole ilman uskontojen rauhaa, eikä uskontojen rauhaa ilman uskontodialogia, merkitsee mm. seuraavia asioita. Dialogissa tarvitsemme ensinnäkin arvomuistia, so. uskontojen ja kulttuurien perusarvojen tiedollista tuntemusta, mutta myös ennakkoluulotonta eläytymiskykyä, eräänlaista uskontotajua. Käytännössä se merkitsee herkkyyttä noudattaa dialogisääntöjä, jotka nousevat kulttuuriuskonnonhistorian pohjalta. Tieto ei vielä tee ketään vuorovaikutuskykyiseksi. Tarvitaan myös intuitiota ja näkemyksellistä kokonaistilanteen hahmotusta. Gustav Mensching ja Udo Tworuschka ovat tiivistäneet näitä periaatteita mm. seuraaviksi säännöiksi.

1 Uskontoja ei pidä verrata toisiinsa kokonaisuuksina sanomalla esimerkiksi: Islam merkitsee kaikessa alistumista tai että juutalaisuus on lakiuskonto. Olipa yleispiirre osunut oikeaan tai ei, se ei pysty selittämään eroja ja yhtäläisyyksiä. Juutalaisuudessa on alistumista ja islamissa lakiuskonnon piirteitä.

2 Jos uskontoja verrataan toisiinsa, olisi verrattava samoja piirteitä. Armo-käsite esiintyy muissakin uskonnoissa kuin kristinuskossa, Vaikka se kristillisessä ajattelussa onkin tärkeä. Muslimi aloittaa kaiken työnsä ”Armeliaan armahtajan nimeen”:

3 Ei tule verrata toisen uskonnon teoriaa toisen uskonnon käytäntöön. Miten helposti turisti esim. intialaisen suurkaupungin katuja kulkiessaan miettii kansanomaisia uskonnollisia ta-

poja seurattessaan oman kulttuurinsa kehittyneitä, lähimmäisenrakkautta paremmin toteuttavia piirteitä. Parempi olisi miettiä, miten kotimaassa arvokas periaate on käytännössä toteutettu.

4 Ei pidä verrata uskontojen primaarisia piirteitä toisen uskonnon sekundaarisiin piirteisiin esimerkiksi pukeutumistapoihin.

Edellä mainittujen lisäksi Menschingillä on useita laajempaa uskontojen tuntemusta edellyttäviä dialogisääntöjä.

Rauhanpedagogiikassa, jossa kasvatusta toteutetaan, on eettisellä ilmapiirillä ratkaisevan tärkeä tehtävä. Didaktisesti voimme olla monessa kohden oikeassa, mutta jos moraalinen vakavuus ja tasapuoliseen arvioon pyrkivä henki puuttuvat, emme saavuta pysyviä tuloksia. Eettiseen ilmapiiriin ja vastuullisuuteen voimme kasvaa mm. tarkkailemalla analogioiden ja metaforien käyttöämme. Se, mihin jotain havaitsemaamme ilmiötä vertaamme asian selventämiseksi, osoittaa, paitsi tietojemme laajuuden, myös eettisen arvostelukykyemme tason.

Aikamme eräänä julkisen keskustelun heikkoutena on pidetty sitä, että mitä erilaisimpia ilmiöitä verrataan toisiinsa muistamatta niiden lähtökohtien ja asiakokonaisuuksien erilaisuutta. Neuvostoliiton poliittisessa retoriikassa Israelin johtajat puettiin natsiunivormuihin kuvaamaan väkivaltaisen käyttäytymisen yhtäläisyyttä ilman, että analogian irvokkuus ja anakronismi olisi häirinnyt.

Yhdysvaltain johdolla käydyin terrorismin vastaisen taistelun vertaaminen ristiretkeen jouduttiin lopettamaan islamilaisen maailman huomautettua käsitteen anakronistisesta epäsovpuudesta. Ristiretkien kristillisestä kulttuurista nouseva historia uhkasi tuottaa ongelmia liittokunnalle. Vielä esimerkki analogioiden avulla synnytettyistä harhauttavista mielikuvista. Suomen huumeongelman yksityiskohtaiseen tutkimiseen ja selvittämiseen näyttää vaikuttaneen pyrkimys rinnastaa se muihin addiktioihin. On sanottu, että tupakka on suurin kansanterveydellinen haitta, koska sen haittojen hoidosta seuraa yhteis-

kunnalle suurin lasku. Viimeksi on puhuttu suomalaisten liikalihavuudesta jne. Kolmea ilmiötä on vertailtu talouden näkökulmasta, ja huomiotta on jäänyt se, miten yhteismitattomia ne monessa muussa, myös eettisessä katsannossa ovat. Analogioita käytämme pyrkiessämme oikeuttamaan omaa käsitystämme, mutta vertailu osoittaa samalla eettisen suhteellisuudentajumme.

Kolmas ajankohtaisesta keskustelusta nouseva tehtävä olisi kielen symbolointitasojen tunnistaminen. Millä konkretisointitasolla puhutaan sodasta ja millä vapaudesta. Eri symbolointitasot vaikuttavat kommunikoinnin laatuun ja tasoon. Niistä seuraa edelleen se, mitkä poliittiset ratkaisut näyttävät johdonmukaisilta. Olisi tarkemmin tutkittava, millainen vaikutus symbolointitasoilla ja niistä riippuvalla kommunikoinnilla on poliittisten ratkaisujen valintaan. Esimerkiksi, puhutaanko jihadista suurena jihadina, kilvoitteluna vai pienenä jihadina, joka on helpompi liittää aseelliseen toimintaan? Puhutaanko sodasta aatteellis-metaforisessa katsannossa vai konkreettisesti-poliittisena todellisuutana?

Kielen ja käsitteiden, erityisesti uskonnollisten ja nationalististen käsitejärjestelmien jatkuvan kontrollin ja analyysin avulla voimme rauhankasvatuksessa olla estämässä kulttuurien vastakkainasettelua, johon juuri nyt ollaan ajautumassa. Samalla voimme korostaa globaalin etiikan avulla sitä, mikä on uskonnoille ja kulttuureille yhteistä. Yhteinen eettinen perusta on olemassa ja me voimme kasvaa sen tiedostamiseen.

Goethe on todennut, että kulttuurin korkeatasoisuuden voi arvioida siitä, miten hyvin se tulee toimeen erilaisten arvomaailmojen kanssa. Sama mittapuu sopinee myös oman aikamme arvioon.

Reijo E. Heinosen puheenvuoro perustuu hänen osuuteensa *Keskusteluja aikuiskasvatuksesta* -luentosarjassa 8. lokakuuta 2001. Toinen puheenvuoro oli professori Juha Suorannan otsikolla "Eräänä tähtikirkkana yönä... ajatuksia kriittisen pedagogiikan epätoivon toivosta". Se julkaistiin Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä 66 (6), 584-588. Keskustelutarjan järjestivät Kansanvalistusseura, Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura ja Rauhankasvatusinstituutti.